МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УМАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет соціально-психологічної освіти та фізичної культури
Кафедра соціальної педагогіки, соціальної роботи та консультування

Допущено до захисту
« » травня 2026 р.
В.о. зав. кафедри
_____ Галина БОНДАРЕНКО

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА БАКАЛАВРА

ЕТИЧНІ ПРИНЦИПИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В УМОВАХ СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Виконала студентка 4 курсу, Р/41 групи освітньої програми «Соціальна робота (Соціально-психологічне консультування)»
спеціальності 231 Соціальна робота
Баденко Таміла Вікторівна

Науковий керівник – доктор філософії,
Скочко Максим Олександрович

Умань – 2026

АНОТАЦІЯ

Баденко Т. В. Етичні принципи соціальної роботи в умовах суспільних трансформацій. Кваліфікаційна робота першого (бакалаврського) рівня вищої освіти на правах рукопису. Спеціальність 231 Соціальна робота. Умань, 2026.

У кваліфікаційній роботі досліджено теоретичні та практичні аспекти етичних принципів соціальної роботи в умовах сучасних суспільних трансформацій. Проаналізовано сутність професійної етики соціального працівника, визначено основні етичні принципи соціальної роботи та охарактеризовано їх значення у професійній діяльності. Особливу увагу приділено впливу війни, цифровізації, соціально-економічної нестабільності, міграційних процесів та кризових явищ на трансформацію етичних стандартів соціальної роботи.

У роботі розглянуто проблеми дотримання принципів конфіденційності, соціальної справедливості, поваги до людської гідності, професійної відповідальності, недискримінації та самовизначення клієнта. Визначено особливості виникнення етичних дилем у діяльності соціальних працівників в умовах суспільних змін та кризових ситуацій. Проведено емпіричне дослідження щодо дотримання етичних принципів у практичній діяльності соціальних працівників та здійснено аналіз отриманих результатів.

На основі проведеного дослідження розроблено рекомендації щодо підвищення рівня етичної культури соціальних працівників, удосконалення професійної підготовки фахівців соціальної сфери та забезпечення ефективного дотримання етичних стандартів у професійній діяльності.

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні сутності етичних принципів соціальної роботи в умовах суспільних трансформацій.

Теоретична значущість роботи полягає в узагальненні сучасних наукових підходів до розуміння етичних принципів соціальної роботи,

уточненні особливостей їх трансформації під впливом сучасних суспільних процесів.

Практична значущість дослідження полягає у можливості використання отриманих результатів у діяльності соціальних служб, у процесі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників, підвищенні кваліфікації фахівців соціальної сфери, а також при розробці заходів щодо вдосконалення етичної культури професійної діяльності.

Ключові слова: соціальна робота, професійна етика, етичні принципи, соціальний працівник, суспільні трансформації, конфіденційність, соціальна справедливість, професійна відповідальність, етичні дилеми, цифровізація, права людини, соціальні послуги.

ABSTRACT

Badenko T. V. Ethical Principles of Social Work in the Context of Social Transformations. Qualification Thesis for the First (Bachelor's) Level of Higher Education as a Manuscript. Specialty 231 Social Work. Uman, 2026.

The qualification thesis examines the theoretical and practical aspects of the ethical principles of social work in the context of contemporary social transformations. The essence of the professional ethics of a social worker is analyzed, the main ethical principles of social work are identified, and their significance in professional activity is characterized. Particular attention is paid to the impact of war, digitalization, socio-economic instability, migration processes, and crisis phenomena on the transformation of ethical standards in social work.

The study considers the issues of adherence to the principles of confidentiality, social justice, respect for human dignity, professional responsibility, non-discrimination, and client self-determination. The peculiarities of the emergence of ethical dilemmas in the activities of social workers under conditions of social change and crisis situations are identified. An empirical study on the

observance of ethical principles in the practical activities of social workers was conducted, and the obtained results were analyzed.

Based on the conducted research, recommendations were developed to improve the level of ethical culture among social workers, enhance the professional training of specialists in the social sphere, and ensure effective compliance with ethical standards in professional practice.

The purpose of the study is to provide a theoretical substantiation of the essence of the ethical principles of social work in the context of social transformations.

The theoretical significance of the study lies in the generalization of modern scientific approaches to understanding the ethical principles of social work and in clarifying the peculiarities of their transformation under the influence of contemporary social processes.

The practical significance of the research lies in the possibility of using the obtained results in the activities of social services, in the professional training of future social workers, in the advanced training of specialists in the social sphere, as well as in the development of measures aimed at improving the ethical culture of professional activity.

Keywords: social work, professional ethics, ethical principles, social worker, social transformations, confidentiality, social justice, professional responsibility, ethical dilemmas, digitalization, human rights, social services.

ЗМІСТ

ВСТУП……..6
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЕТИЧНИХ ПРИНЦИПІВ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ……..…...…10
1.1 Поняття та значення етики у соціальній роботі……...…10
1.2 Основні етичні принципи професії соціального працівника……...….17
1.3 Вплив суспільних трансформацій на етичні стандарти соціальної роботи…….26
РОЗДІЛ 2 ПРАКТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕТИЧНИХ ПРИНЦИПІВ У ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ……..…36
2.1 Методи і організація дослідження……..36
2.2 Аналіз результатів дослідження……39
2.3 Рекомендації щодо покращення дотримання етичних принципів……..44
ВИСНОВКИ……...52
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ……..55
ДОДАТКИ……..59

ВСТУП

Актуальність дослідження зумовлена глибокими соціальними трансформаціями, які суттєво змінюють етичний зміст професії соціального працівника. Війна, масові переміщення населення, поширення травматичного досвіду, зростання нерівності та криза довіри до інституцій формують середовище, у якому моральні рішення перестають бути суто теоретичною проблемою і стають щоденним практичним викликом. Соціальна робота в сучасній Україні постає як сфера захисту людської гідності та підтримки людей у стані вразливості, що вимагає від фахівця високої моральної відповідальності, емпатії та здатності ухвалювати зважені рішення у ситуаціях ризику й невизначеності.

Значного впливу на етичні орієнтири соціальної роботи набуває цифровізація систем соціального захисту. Впровадження електронних реєстрів, дистанційних форматів взаємодії та алгоритмічних рішень змінює межі конфіденційності, поінформованої згоди та доступу до даних, створюючи нові зони етичного ризику. Професійна мораль соціального працівника стає інтегральною складовою інституційної відповідальності, що передбачає дотримання стандартів, політик і процедур.

Проблемна ситуація полягає у тому, що сучасне соціальне середовище істотно ускладнює умови професійної діяльності соціальних працівників, висуваючи перед ними нові етичні виклики. В умовах війни, соціально-економічної нестабільності, масових переміщень населення, поширення психологічних травм і зростання нерівності традиційні моральні орієнтири соціальної роботи часто виявляються недостатніми. Це зумовлює необхідність балансування між гуманістичними принципами професії та вимогами кризової реальності.

Особливої гостроти набувають конфлікти між ідеалом допомоги та необхідністю прийняття оперативних рішень, що не завжди відповідають усталеним етичним нормам. Виникають ситуації, у яких соціальний працівник

змушений поєднувати вимоги конфіденційності та безпеки, автономії клієнта та інституційних регламентів, професійної доброчесності та управлінських обмежень, що формує стан етичної напруги та потребує високого рівня професійної рефлексії.

Сучасні виклики формують складне середовище, у якому моральні рішення стають невід'ємною частиною щоденної професійної практики. Соціальна робота постає як важлива сфера забезпечення соціальної підтримки, захисту прав людини та збереження її гідності. Професійна діяльність соціального працівника набуває виразного морального характеру, оскільки пов'язана з необхідністю прийняття відповідальних рішень у ситуаціях ризику, невизначеності та конфлікту інтересів. Вплив на трансформацію етичних засад соціальної роботи маєцифровізація соціальної сфери. Використання інформаційних технологій, електронних реєстрів та дистанційних форм взаємодії змінює традиційні підходи до забезпечення конфіденційності, захисту персональних даних та дотримання принципу поінформованої згоди. Це породжує нові етичні виклики, які потребують переосмислення професійних стандартів і норм.

Сучасний соціальний працівник функціонує у складному просторі взаємодії між інтересами клієнта, вимогами державної політики та обмеженнями соціальних інститутів. У результаті виникають ситуації, що потребують балансування між гуманістичними цінностями та нормативними вимогами, що підсилює значення професійної етики як механізму регуляції діяльності фахівця.

Враховуючи актуальність теми дослідження, її наукову нерозробленість зумовили вибір теми випускної кваліфікаційної роботи **«Етичні принципи соціальної роботи в умовах суспільних трансформацій»**.

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні сутності етичних принципів соціальної роботи в умовах суспільних трансформацій.

Об'єкт дослідження: професійна діяльність соціальних працівників у сучасних умовах суспільних змін.

Предмет дослідження: етичні принципи соціальної роботи.

Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання дослідження:

1. Розкрити поняття та значення етики у соціальній роботі.

2. Охарактеризувати основні етичні принципи професії соціального працівника.

3. Дослідити вплив суспільних трансформацій на етичні стандарти соціальної роботи.

4. Здійснити емпіричне дослідження етичних принципів соціальними працівниками.

5. Розробити рекомендації щодо покращення дотримання етичних принципів у професійній діяльності соціальних працівників.

Для розв'язання зазначених завдань застосовано такі **методи дослідження:**

теоретичні – аналіз, синтез, узагальнення, систематизація наукової літератури з проблеми дослідження;

емпіричні – анкетування соціальних працівників; методи кількісної та якісної обробки результатів дослідження.

Теоретична значущість роботи полягає в узагальненні сучасних наукових підходів до розуміння етичних принципів соціальної роботи, уточненні особливостей їх трансформації під впливом сучасних суспільних процесів.

Практична значущість дослідження полягає у можливості використання отриманих результатів у діяльності соціальних служб, у процесі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників, підвищенні кваліфікації фахівців соціальної сфери, а також при розробці заходів щодо вдосконалення етичної культури професійної діяльності.

Апробація результатів дослідження здійснювалася шляхом обговорення основних положень роботи на студентських науково-практичних

конференціях, семінарах кафедри соціальної педагогіки, соціальної роботи та консультування, а також у процесі виконання практичної підготовки.

Публікації. Баденко Т. В. Вплив суспільних трансформацій на етичні стандарти соціальної роботи. *Просоціальна особистість у гендерному вимірі: теоретико-методологічні та прикладні аспекти : матеріали IX Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю (м. Умань, 29 трав. 2026 р.).* МОН України, Нац. акад. пед. наук України, Ін-т пробл. виховання, Нац. Рада жінок України [та ін.]. Умань : Компринт, 2024. С. 222-225.

Структура роботи. Випускна кваліфікаційна робота складається із вступу, двох розділів, висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЕТИЧНИХ ПРИНЦИПІВ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

1.1 Поняття та значення етики у соціальній роботі

Соціальна робота як професійна діяльність і наукова галузь формується в контексті складних суспільних процесів, що охоплюють розвиток держави, трансформацію соціальної політики, зміну уявлень про людину та її місце в суспільстві. Вона виникла як відповідь на потребу суспільства у системній підтримці осіб і груп, які опинилися у складних життєвих обставинах, та поступово перетворилася на професію, що поєднує практичну допомогу, управлінську діяльність і науково обґрунтовані підходи до вирішення соціальних проблем. У сучасному розумінні соціальна робота розглядається як інтегрована діяльність, що спрямована на підвищення якості життя людини, забезпечення її соціального функціонування та сприяння розвитку суспільства загалом [21].

Формування соціальної роботи як професії було тісно пов’язане з розвитком індустріального суспільства, урбанізацією та зростанням соціальної нерівності. У XIX–XX століттях, коли в європейських країнах і США загострилися проблеми бідності, безробіття, дитячої праці та соціальної дезадаптації, виникла потреба у професійно підготовлених фахівцях, здатних не лише надавати допомогу, а й аналізувати соціальні причини цих явищ. У даний період почали формуватися перші організовані системи соціальної підтримки, благодійні організації та громадські ініціативи, які згодом стали основою професійної соціальної роботи [17].

У процесі історичного розвитку соціальна робота пройшла шлях від благодійності та філантропії до професійної діяльності, що ґрунтується на наукових знаннях і чітко визначених стандартах. Якщо на початкових етапах основний акцент робився на моральному обов’язку допомагати нужденним, то з часом відбулося усвідомлення необхідності системного підходу до соціальних проблем, їхнього аналізу та професійного втручання. Це сприяло

формуванню спеціалізованої підготовки соціальних працівників у навчальних закладах, розвитку теоретичних основ соціальної роботи та створенню професійних асоціацій [26].

Сучасна соціальна робота має чітко визначений міжнародний статус. Вона розглядається як професія та академічна дисципліна, яка сприяє соціальним змінам, розвитку суспільства, соціальній згуртованості, розширенню можливостей людей та їхньому звільненню від соціальних обмежень.

Універсальне визначення соціальної роботи підкреслює її орієнтацію на принципи прав людини, соціальної справедливості та поваги до людської гідності. Таким чином, соціальна робота виходить за межі суто допоміжної діяльності та набуває характеру соціально значущої професії, що впливає на розвиток суспільних відносин [31].

Особливого значення набуває етика соціальної роботи, яка виступає невід'ємною складовою професійної діяльності. Етика соціальної роботи – це система моральних норм, принципів і цінностей, що регулюють поведінку соціального працівника, визначають межі його професійної відповідальності та спрямовують взаємодію з клієнтами, колегами та суспільством загалом. Вона виконує функцію морального регулятора, який забезпечує відповідність професійної діяльності гуманістичним і правовим стандартам [12].

Етичний вимір соціальної роботи має багаторівневий характер. На індивідуальному рівні він стосується взаємодії соціального працівника з конкретним клієнтом, включаючи питання довіри, конфіденційності, поваги до гідності та підтримки автономії. На професійному рівні етика визначає стандарти поведінки фахівців, регулює взаємовідносини між колегами та сприяє формуванню професійної культури [3].

Теоретичні основи соціальної роботи формуються на міждисциплінарній основі. Вона використовує знання соціології, психології, педагогіки, права, медицини, філософії, економіки та політології. Такий підхід дозволяє комплексно аналізувати соціальні проблеми, враховувати різні рівні

їхнього виникнення та розвитку, а також розробляти ефективні стратегії втручання. Етика інтегрує ці знання, визначаючи моральні межі професійної діяльності та способи досягнення її цілей [21].

Характеристикою соціальної роботи є її прикладний характер. Вона орієнтована на вирішення реальних життєвих проблем людей, які можуть бути пов’язані з бідністю, безробіттям, інвалідністю, насильством, міграцією, сімейними кризами, психологічними труднощами або соціальною ізоляцією. Соціальний працівник у своїй діяльності виступає посередником між людиною та соціальними інституціями, забезпечуючи доступ до ресурсів, послуг і можливостей. У процесі етичні норми відіграють ключову роль, оскільки визначають способи взаємодії з клієнтом та гарантують недопущення шкоди [23].

Соціальна робота також виконує важливу соціально-інтеграційну функцію. Вона сприяє включенню уразливих груп населення у суспільне життя, зменшенню соціальної нерівності та зміцненню соціальної єдності. Етика соціальної роботи забезпечує справедливе та неупереджене ставлення до клієнтів, сприяє подоланню дискримінації та формуванню інклюзивного соціального середовища [25].

Методологічна основа соціальної роботи базується на поєднанні теоретичних і практичних підходів, котра містить індивідуальну, групову та громадську роботу. На кожному з цих рівнів етичні принципи виконують регулятивну функцію, визначаючи характер взаємодії, допустимі методи впливу та межі професійного втручання [25].

У процесі професіоналізації соціальної роботи значну роль відіграє формування професійної ідентичності соціального працівника. Вона включає усвідомлення власної ролі в суспільстві, розуміння професійних обов’язків, прийняття етичних принципів і цінностей професії. Професійна ідентичність є основою відповідальної поведінки та сприяє формуванню високих стандартів професійної діяльності [39].

Особливу увагу в сучасній соціальній роботі приділяють взаємодії між соціальним працівником і клієнтом. Ця взаємодія ґрунтується на принципах довіри, партнерства, поваги та конфіденційності. Вона зумовлює активну участь клієнта у процесі прийняття рішень та визначення шляхів подолання проблем. Підхід сприяє розвитку автономії особистості та підвищенню її здатності до самостійного вирішення життєвих труднощів [30].

Адаптація сучасної соціальної роботи до нових соціальних викликів є одним із ключових аспектів її розвитку. Глобалізація, цифровізація, міграційні процеси, економічні кризи та воєнні конфлікти змінюють характер соціальних проблем і вимагають від соціальних працівників нових підходів до їх вирішення. В умовах етика виступає орієнтиром, який дозволяє зберігати гуманістичні цінності та забезпечувати якість соціальної допомоги [6].

Етичний аспект використання цифрових технологій у соціальній роботі заслуговує особливої уваги. Онлайн-консультування, електронні бази даних, дистанційна взаємодія з клієнтами розширюють можливості соціальної допомоги, але водночас створюють нові етичні виклики, пов’язані із захистом персональних даних, конфіденційністю та безпекою інформації [22].

Для узагальнення основних складових етики соціальної роботи доцільно подати їх у вигляді структурної схеми (рис. 1.1).

Соціальна робота як система також тісно пов’язана із соціальною політикою держави. Вона є інструментом реалізації соціальних програм, спрямованих на підтримку населення, забезпечення соціального захисту та зменшення рівня соціальної нерівності. Державні інституції, громадські організації та недержавний сектор спільно формують систему соціальної підтримки, у якій соціальні працівники виконують ключову роль [17].

У сучасних умовах особливого значення набуває розвиток соціальної роботи в контексті глобальних викликів. До них належать міграційні процеси, економічні кризи, воєнні конфлікти, екологічні проблеми та цифровізація суспільства. Такі фактори змінюють характер соціальних проблем і вимагають від соціальної роботи нових підходів, гнучкості та здатності до адаптації [36].

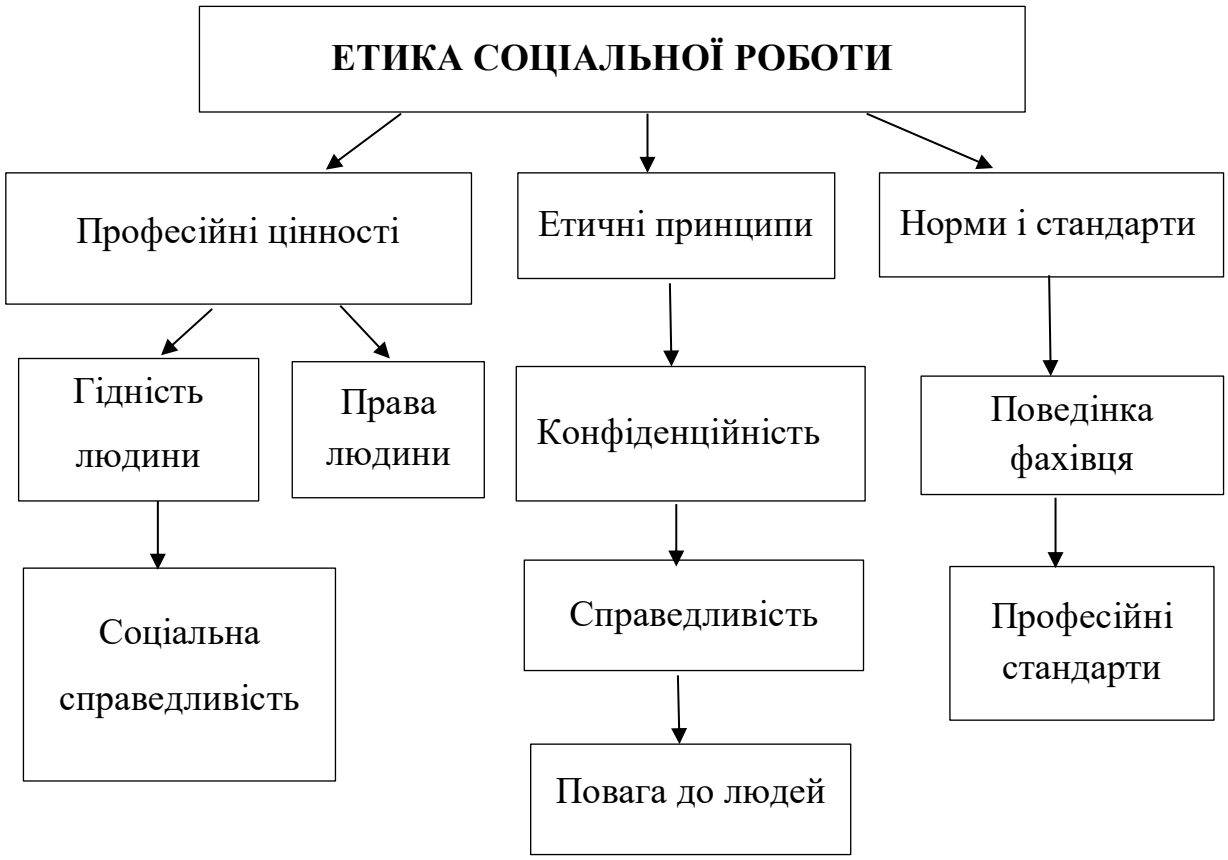

Рис 1.1 Структура етики соціальної роботи

Напрямом розвитку соціальної роботи є її цифровізація. Використання інформаційних технологій, електронних баз даних, онлайн-консультування та цифрових сервісів розширює можливості надання соціальних послуг, але створює нові виклики, пов’язані із захистом персональних даних, конфіденційністю та цифровою нерівністю. Соціальна робота також має важливе значення у формуванні громадянського суспільства. Вона сприяє розвитку соціальної активності, участі громадян у вирішенні соціальних проблем та зміцненню демократичних процесів. Соціальні працівники часто виступають посередниками між державою та громадою, забезпечуючи діалог і взаєморозуміння [21].

Складником етики соціальної роботи є принцип професійної відповідальності. Соціальний працівник несе відповідальність за наслідки власних рішень, за якість наданих послуг, дотримання законодавства та моральних норм професії. Відповідальність проявляється у сумлінному

виконанні обов’язків, чесному ставленні до клієнта, недопущенні зловживання професійним становищем та готовності визнавати помилки. Відповідальність забезпечує довіру до соціального працівника як до фахівця та до соціальної сфери загалом [1].

Принцип компетентності зумовлює наявність у соціального працівника належного рівня знань, умінь і навичок для ефективного виконання професійних функцій. Етична поведінка неможлива без професійної підготовки, адже недостатній рівень компетентності може завдати шкоди клієнтові або призвести до помилкових рішень. Тому соціальний працівник має постійно вдосконалювати професійну майстерність, оновлювати знання, вивчати сучасні методи роботи та розвивати навички міжособистісного спілкування [2].

Принцип самовизначення клієнта має суттєве значення в етиці соціальної роботи. Він означає право людини самостійно брати участь у прийнятті рішень щодо власного життя, визначати прийнятні для себе шляхи подолання труднощів та брати відповідальність за вибір. Завдання соціального працівника полягає не в нав’язуванні власної позиції, а в підтримці клієнта, наданні необхідної інформації та створенні умов для усвідомленого вибору. Такий підхід сприяє розвитку суб’єктності людини та зміцнює її внутрішні ресурси [30].

Етичні принципи соціальної роботи тісно пов’язані з правами людини. Соціальний працівник повинен поважати свободу особистості, право на приватність, рівність перед законом, захист від дискримінації та доступ до соціальних послуг. Професія соціального працівника за своєю природою спрямована на підтримку осіб, чиї права порушуються або обмежуються внаслідок бідності, інвалідності, віку, вимушеного переселення чи інших обставин. Тому етика соціальної роботи передбачає не лише індивідуальну допомогу, а й адвокацію інтересів клієнтів на рівні громад і державної політики [30].

Особливого значення етичні норми набувають у роботі з вразливими категоріями населення: дітьми, людьми похилого віку, особами з інвалідністю, жертвами насильства, бездомними, безробітними, вимушено переміщеними особами. У взаємодії з такими клієнтами особливо важливо уникати стигматизації, приниження гідності, зверхнього ставлення чи патерналізму. Етична позиція соціального працівника полягає у визнанні цінності кожної людини незалежно від її соціального статусу чи життєвих обставин [31].

У сучасній практиці соціальної роботи нерідко виникають етичні дилеми, коли необхідно обирати між кількома морально значущими рішеннями. Наприклад, суперечність може виникати між збереженням конфіденційності та необхідністю повідомити про загрозу життю клієнта, між автономією особи та її безпекою, між інтересами окремого клієнта і вимогами установи [20].

Етичний кодекс соціального працівника є важливим нормативним документом, який закріплює основні моральні орієнтири професії. Він визначає стандарти поведінки, вимоги до взаємин із клієнтами, колегами, роботодавцями та суспільством.

Наявність етичного кодексу сприяє професіоналізації соціальної роботи, формує єдині критерії якості діяльності та допомагає розв’язувати складні моральні ситуації. Разом із тим кодекс не може передбачити всі життєві обставини, тому важливе значення має здатність фахівця до морального аналізу конкретної ситуації [16].

Значення етики у соціальній роботі проявляється також у формуванні позитивного іміджу професії. Якщо діяльність соціальних працівників ґрунтується на чесності, повазі, гуманності та справедливості, це зміцнює довіру громадян до соціальних служб та підвищує авторитет професії в суспільстві. Натомість порушення етичних норм може призводити до втрати довіри, конфліктів, скарг і зниження ефективності соціальної допомоги.

В умовах сучасних суспільних змін особливого значення набуває розвиток етичної культури соціальних працівників. Вона включає здатність до

самоконтролю, критичного мислення, моральної чутливості, поваги до різноманіття та готовності діяти в інтересах людини. Етична культура формується у процесі професійної освіти, практичної діяльності, супервізії та постійного саморозвитку. Вона дозволяє соціальному працівникові зберігати професійну стійкість у складних і кризових умовах [29].

Отже, соціальна робота як професійна діяльність і наукова галузь є складним багатовимірним явищем, що поєднує історичний досвід, теоретичні знання та практичну діяльність. Вона направлена на вирішення соціальних проблем, підтримку людини, розвиток суспільства та забезпечення соціальної справедливості. У сучасному світі соціальна робота набуває дедалі більшого значення як інструмент гуманізації суспільних відносин і зміцнення соціальної стабільності.

1.2 Основні етичні принципи професії соціального працівника

Соціальна робота як професійна діяльність ґрунтується на складній та багаторівневій системі цінностей, принципів і нормативних орієнтирів, які визначають її гуманістичну спрямованість та забезпечують моральну регуляцію взаємодії між соціальним працівником і клієнтом.

У сучасному науковому дискурсі етика соціальної роботи розглядається не лише як сукупність правил поведінки фахівця, а як інтегрована система професійних стандартів, що поєднує загальнолюдські моральні цінності, соціальні норми та специфічні вимоги професійної практики. Вона виконує функцію морального регулятора, який визначає межі допустимого в професійній діяльності та формує основу довіри між усіма учасниками соціальної взаємодії [12].

Головною метою професійної етики соціальної роботи є забезпечення справедливого, гідного, безпечного та ефективного надання соціальної допомоги особам, сім’ям і групам населення, які перебувають у складних життєвих обставинах. Етика соціальної роботи спрямована не лише на

вирішення конкретних проблем клієнтів, а й на підтримку їхньої автономії, розвиток внутрішніх ресурсів та зміцнення здатності до самостійного функціонування в суспільстві. Таким чином, етичний вимір соціальної роботи поєднує як індивідуальний, так і соціальний рівні відповідальності, що вимагає від фахівця високого рівня моральної свідомості та професійної зрілості [30].

Професійна етика соціальної роботи формується на перетині філософських, соціологічних, психологічних, педагогічних та правових підходів, що зумовлює її міждисциплінарний характер. Філософський аспект визначає ціннісні основи професії, а також уявлення про добро, справедливість, гідність і відповідальність. Соціологічний підхід дозволяє аналізувати соціальні структури, нерівність і механізми соціальної підтримки. Психологічний компонент забезпечує розуміння поведінки людини, її емоційних станів та механізмів подолання криз.

Правовий аспект регулює професійну діяльність через норми законодавства, що визначають права та обов’язки соціального працівника і клієнта, а також встановлюють межі професійного втручання [5].

Етичні принципи соціальної роботи не є статичними або раз і назавжди заданими нормами. Вони перебувають у постійному розвитку, оскільки змінюються разом із трансформаціями суспільства, культурними процесами, економічними викликами та розвитком соціальних інституцій. Сучасна етика соціальної роботи характеризується високим рівнем гнучкості та адаптивності, що дозволяє їй реагувати на нові соціальні реалії [36].

Центральним концептом професійної етики соціальної роботи виступає гуманізм, який зумовлює визнання людини найвищою соціальною цінністю. У межах гуманістичної парадигми кожна особистість розглядається як унікальна, неповторна, автономна та гідна поваги незалежно від її соціального статусу, економічного становища, етнічної належності, статі, віку, стану здоров’я чи інших соціальних характеристик. Такий підхід формує фундамент

професійної діяльності соціального працівника, орієнтуючи його на підтримку людської гідності за будь-яких обставин [7].

Гуманістичний підхід у соціальній роботі визначає її як діяльність, спрямовану на підтримку та розвиток людського потенціалу, подолання соціальних бар'єрів, сприяння соціальній інтеграції та підвищення якості життя. Соціальний працівник у цьому контексті виступає не як контролюючий або директивний суб'єкт, а як партнер, фасилітатор і консультант, який допомагає людині знайти власні ресурси для подолання труднощів. Така модель взаємодії базується на принципах довіри, поваги та співпраці, що забезпечують ефективність соціальної допомоги [21].

Важливою складовою гуманістичної основи соціальної роботи є емпатія, яка означає здатність фахівця розуміти емоційний стан іншої людини, усвідомлювати її переживання та враховувати їх у процесі професійної взаємодії.

Емпатія у соціальній роботі має професійний характер і не передбачає емоційного злиття з клієнтом, а натомість забезпечує баланс між емоційною залученістю та професійною дистанцією. Такий баланс дозволяє соціальному працівнику залишатися об'єктивним, приймати зважені рішення та запобігати професійному вигоранню [4].

Система професійних цінностей соціальної роботи є багатовимірною та включає взаємопов'язані компоненти, які формують її етичний каркас. Однією з ключових цінностей є повага до людської гідності, яка передбачає визнання кожної людини як самодостатньої особистості, що має право на повагу та недопущення будь-яких форм дискримінації чи приниження. Ця цінність є базовою для всіх інших етичних принципів професії та визначає характер взаємодії соціального працівника з клієнтом [23].

Соціальна справедливість є ще однією фундаментальною цінністю соціальної роботи. Вона зумовлює прагнення до зменшення соціальної нерівності, забезпечення рівного доступу до ресурсів і послуг, а також захист прав уразливих категорій населення. Соціальний працівник виконує не лише

допоміжну, а й адвокаційну функцію, представляючи інтереси клієнтів у взаємодії з державними та недержавними структурами, сприяючи формуванню більш справедливого суспільства [28].

Принцип конфіденційності є одним із ключових у соціальній роботі. Він передбачає збереження професійної таємниці та нерозголошення інформації, отриманої від клієнта, без його згоди. Такий принцип має винятки, пов'язані із загрозою життю або здоров'ю клієнта чи інших осіб. Дотримання конфіденційності є важливою умовою формування довірливих відносин і забезпечує ефективність професійної взаємодії.

Принцип самовизначення клієнта передбачає визнання права людини самостійно приймати рішення щодо власного життя. Соціальний працівник має підтримувати цей процес, сприяти усвідомленню можливих варіантів вибору та їх наслідків, але не втручатися у прийняття рішення без необхідності. У випадках, коли клієнт не здатний самостійно оцінити ситуацію, фахівець може здійснювати обмежене втручання, керуючись принципом найкращих інтересів клієнта [29].

Принцип професійної компетентності передбачає необхідність постійного розвитку знань, умінь і навичок соціального працівника. Він містить здатність застосовувати сучасні методи соціальної роботи, критично оцінювати власну діяльність та вдосконалювати професійні підходи. Недостатній рівень компетентності може призвести до неефективної допомоги або навіть завдати шкоди клієнту, що надає цьому принципу виразного етичного змісту.

Принцип відповідальності передбачає усвідомлення соціальним працівником наслідків своєї діяльності, готовність нести відповідальність за прийняті рішення та дії. Відповідальність проявляється як у відносинах із клієнтом, так і у взаємодії з колегами, установами та суспільством загалом. Вона також включає дотримання професійних стандартів і етичних кодексів [26].

Принцип добровільності означає, що участь клієнта у соціальній роботі має базуватися на його вільному виборі та згоді. Це забезпечує більш ефективну взаємодію та підвищує мотивацію клієнта до змін. У деяких випадках, передбачених законодавством, можливе застосування примусових заходів, що потребує особливої етичної обґрунтованості. Принцип партнерства передбачає взаємодію соціального працівника і клієнта на засадах співпраці, взаємоповаги та довіри. Клієнт розглядається як активний учасник процесу, а не як об'єкт допомоги. Це сприяє розвитку його самостійності та підвищенню ефективності соціальної роботи [34].

Принцип недискримінації забезпечує рівне ставлення до всіх клієнтів незалежно від їхніх соціальних, культурних чи особистісних характеристик. Соціальний працівник повинен діяти об'єктивно, уникати стереотипів і забезпечувати справедливий доступ до соціальних послуг. Принцип міждисциплінарної взаємодії передбачає співпрацю з іншими фахівцями для забезпечення комплексного підходу до вирішення проблем клієнта. Така взаємодія дозволяє враховувати різні аспекти проблеми та підвищує ефективність допомоги [19].

Особливого значення у сучасних умовах набуває також принцип професійної доброчесності, який зумовлює чесність, відкритість, дотримання норм професійної етики та уникнення конфлікту інтересів. Соціальний працівник має діяти відповідно до професійних стандартів, не допускати зловживання службовим становищем та забезпечувати прозорість своєї діяльності [28].

У сучасних умовах розвитку інформаційного суспільства особливого значення набуває також етичний вимір використання цифрових технологій у соціальній роботі. Це стосується захисту персональних даних, конфіденційності онлайн-комунікації та етичності використання інформаційних ресурсів. Соціальний працівник повинен дотримуватися етичних норм і у цифровому середовищі, забезпечуючи безпеку клієнтів та збереження їхніх даних [22].

Основні етичні принципи соціальної роботи доцільно узагальнити у вигляді таблиці (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Основні етичні принципи соціальної роботи

Етичний принцип	Зміст принципу	Прояв у практиці соціальної роботи
Повага до гідності людини	Визнання цінності кожної особистості незалежно від її статусу	Коректне ставлення, недопущення приниження
Соціальна справедливість	Забезпечення рівного доступу до ресурсів і послуг	Захист прав уразливих груп, адвокація
Конфіденційність	Захист особистої інформації клієнта	Нерозголошення даних без згоди
Автономія клієнта	Право людини самостійно приймати рішення	Підтримка вибору клієнта без тиску
Професійна компетентність	Наявність знань і навичок для ефективної допомоги	Підвищення кваліфікації, дотримання стандартів
Відповідальність	Усвідомлення наслідків професійних дій	Підзвітність перед клієнтом і суспільством
Недискримінація	Рівне ставлення до всіх клієнтів	Відсутність упередженості
Партнерство	Співпраця між працівником і клієнтом	Спільне прийняття рішень
Добровільність	Надання допомоги без примусу	Участь клієнта за власним бажанням

Особливого значення набуває принцип партнерства, який передбачає рівноправну взаємодію між соціальним працівником і клієнтом. Він сприяє

формуванню активної позиції клієнта та розвитку його здатності до самостійного вирішення проблем. Принцип недискримінації забезпечує рівність доступу до соціальних послуг незалежно від соціального статусу чи особистих характеристик людини [10].

Міжнародні стандарти соціальної роботи, закріплені у документах глобальних професійних організацій, визначають три основні ціннісні орієнтири професії, такі як права людини, соціальну справедливість і повагу до різноманіття. Ці принципи формують універсальну основу соціальної роботи та слугують орієнтиром для національних систем соціального захисту. Етичний кодекс соціальної роботи є нормативним документом, який регламентує професійну поведінку соціальних працівників. Він виконує нормативну, освітню, регулятивну та захисну функції, визначаючи стандарти поведінки і сприяючи формуванню професійної культури. Кодекси регулярно оновлюються відповідно до змін у суспільстві [29].

Особистісні якості соціального працівника є важливою складовою ефективної професійної діяльності. До них належать емпатія, толерантність, чесність, відповідальність, емоційна стійкість, комунікативна компетентність і здатність до рефлексії. Вони забезпечують ефективну взаємодію з клієнтами та сприяють формуванню довірчих відносин.

Принцип поваги до різноманіття є важливим етичним принципом професії соціального працівника. У сучасному суспільстві клієнти соціальних служб можуть відрізнятися за віком, культурою, мовою, релігійними переконаннями, способом життя, сімейним станом, фізичними можливостями чи соціальним досвідом. Соціальний працівник повинен враховувати ці відмінності, уникати упередженого ставлення та будувати взаємодію на засадах толерантності й відкритості. Повага до різноманіття сприяє створенню безпечного середовища, у якому клієнт відчуває прийняття та підтримку [7].

Принцип індивідуального підходу передбачає врахування унікальних особливостей кожної людини та її життєвої ситуації. Соціальна робота не може здійснюватися за шаблонною схемою, оскільки навіть схожі проблеми

мають різні причини, перебіг і наслідки. Тому фахівець повинен оцінювати потреби клієнта комплексно, враховуючи його ресурси, соціальне оточення, психологічний стан та рівень мотивації до змін. Індивідуалізація допомоги забезпечує її результативність і відповідає етичним вимогам поваги до особистості [28].

У професійній діяльності важливим виступає також принцип мінімізації шкоди. Будь-яке втручання соціального працівника має бути спрямоване на покращення становища клієнта та не повинно погіршувати його психологічний, соціальний чи правовий стан. Це означає необхідність обережного використання професійних методів, уникнення принизливих форм спілкування, недопущення повторної травматизації людини під час консультування або оцінювання ситуації. Особливо актуальним цей принцип є у роботі з особами, які пережили насильство, втрату чи кризові події [12].

Принцип професійних меж регулює дистанцію між соціальним працівником і клієнтом. Професійна допомога має здійснюватися в рамках службових повноважень і не переходити у залежні, маніпулятивні чи особистісно змішані стосунки. Порушення меж може негативно вплинути як на клієнта, так і на самого фахівця, знижуючи об’єктивність рішень і якість допомоги. Дотримання професійних меж сприяє етичності взаємодії та підтримує належний рівень професійної відповідальності [4].

У системі етичних принципів важливим є принцип прозорості та чесності. Соціальний працівник має надавати клієнтові достовірну інформацію щодо можливостей допомоги, умов отримання послуг, обмежень, ризиків і правових наслідків певних рішень.

Приховування важливої інформації, маніпулювання чи створення хибних очікувань суперечить професійній етиці. Відкритість у комунікації формує довіру та сприяє партнерським відносинам між сторонами [11].

Сучасна практика соціальної роботи вимагає дотримання принципу міжвідомчої координації. Проблеми клієнтів потребують участі не лише соціальних служб, а й медичних, освітніх, правових чи психологічних установ.

У таких випадках соціальний працівник виступає координатором допомоги, забезпечуючи узгодженість дій різних фахівців. Передача інформації між установами повинна здійснюватися відповідно до етичних вимог конфіденційності та лише в межах необхідності.

Принцип культурної чутливості набуває особливого значення. У багатокультурному середовищі соціальний працівник має враховувати традиції, норми поведінки, сімейні цінності та комунікативні особливості представників різних культурних груп. Ігнорування культурного контексту може призвести до непорозумінь, конфліктів або неефективності допомоги. Тому етична компетентність сучасного фахівця передбачає здатність працювати з людьми різного походження без нав’язування власних цінностей [38].

В умовах кризових явищ, воєнних конфліктів та масового переміщення населення особливого значення набуває принцип оперативності та справедливого розподілу ресурсів. Соціальний працівник часто працює в ситуації обмежених ресурсів, коли необхідно визначати пріоритетність допомоги. У таких умовах рішення повинні ґрунтуватися на об’єктивній оцінці потреб, а не на особистих симпатіях чи зовнішньому тиску. Це забезпечує справедливість і збереження довіри до системи соціального захисту [27].

Етичні принципи професії соціального працівника тісно пов’язані з профілактикою професійного вигорання, оскільки сама специфіка діяльності передбачає постійний контакт із людьми, які перебувають у кризових, травматичних або соціально вразливих ситуаціях.

Надмірне емоційне навантаження, регулярне зіткнення з людськими стражданнями, втратами, насильством і соціальною несправедливістю, а також необхідність приймати відповідальні професійні рішення в умовах невизначеності можуть поступово призводити до емоційного виснаження, зниження мотивації та професійної деформації. У даному контексті важливою етичною вимогою виступає усвідомлена турбота соціального працівника про

власний професійний ресурс. Йдеться про здатність розпізнавати ознаки перевтоми, емоційного виснаження та стресу, своєчасно звертатися по професійну підтримку, а також використовувати механізми саморегуляції. Значну роль відіграє участь у супервізії, яка дає змогу обговорювати складні випадки, отримувати професійний зворотний зв'язок і знижувати рівень емоційної напруги [25].

Отже, етичні принципи та професійні цінності соціальної роботи становлять цілісну систему, котра забезпечує гуманістичну спрямованість професії, регулює професійну поведінку та сприяє розвитку якісної соціальної допомоги в сучасних умовах суспільних трансформацій.

1.3 Вплив суспільних трансформацій на етичні стандарти соціальної роботи

Сучасне суспільство перебуває у стані постійних змін, що охоплюють економічну, політичну, культурну, технологічну та демографічну сфери. Глобалізація, цифровізація, урбанізаційні процеси, зростання мобільності населення, економічні кризи, воєнні конфлікти, трансформація сімейних моделей та зміна системи суспільних цінностей безпосередньо впливають на зміст соціальної роботи. У зв'язку з цим змінюються не тільки форми та методи надання допомоги, а й морально-етичні засади професійної діяльності соціального працівника.

Якщо раніше етичні стандарти здебільшого розглядалися як стабільна система норм поведінки, то сьогодні вони потребують постійного оновлення відповідно до нових соціальних реалій [17].

Вплив суспільних трансформацій на етичні стандарти соціальної роботи доцільно узагальнити у вигляді схеми (рис. 1.3).

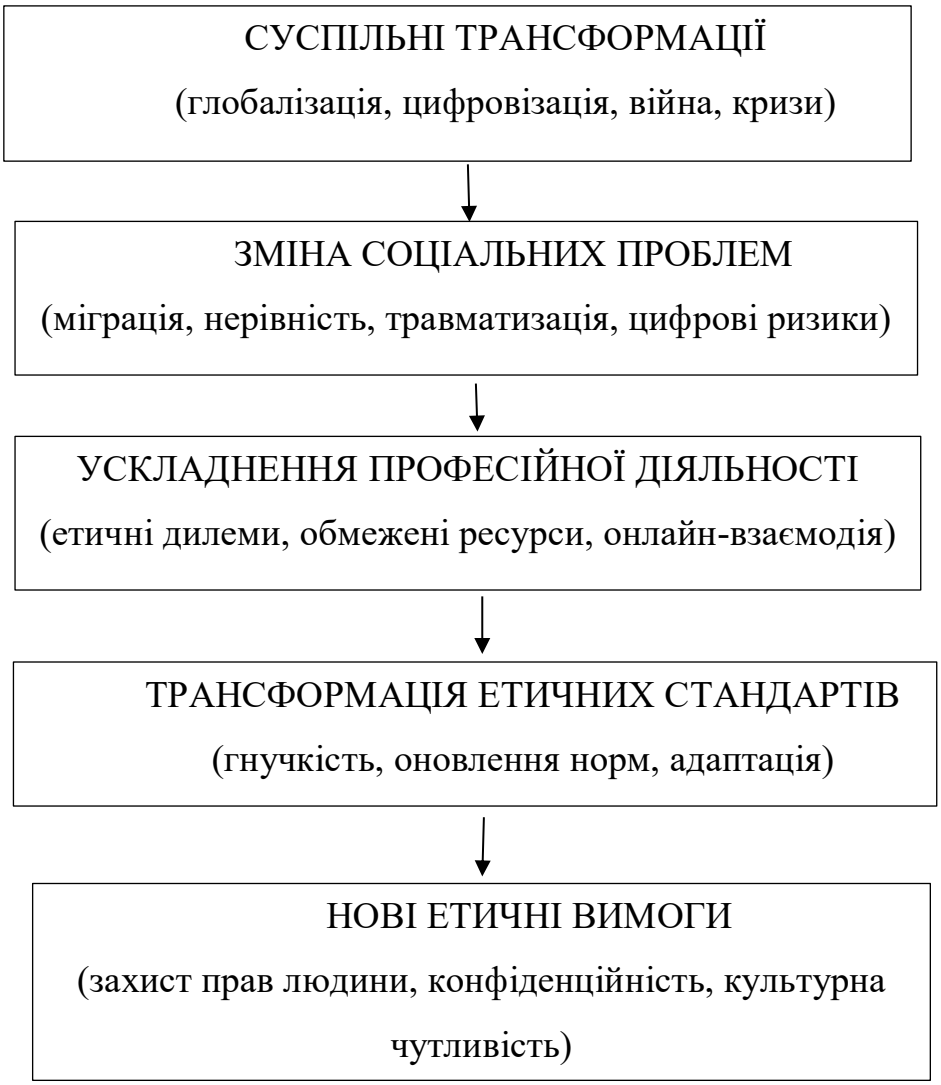

Рис. 1.2 Вплив суспільних трансформацій на етичні стандарти соціальної роботи

Соціальна робота як професійна діяльність завжди функціонує у тісному зв’язку з суспільством, реагуючи на його потреби, суперечності та виклики. Будь-які трансформації соціального середовища неминуче позначаються на характері взаємодії між соціальним працівником і клієнтом. У сучасних умовах спеціаліст дедалі частіше працює не лише з окремою людиною чи сім’єю, а й із наслідками масштабних соціальних процесів: безробіттям, вимушеною міграцією, соціальною ізоляцією, дискримінацією, психологічною травматизацією населення, посиленням нерівності. Це

потребує більш гнучкого та відповідального застосування етичних принципів [40].

Одним із ключових наслідків суспільних змін є ускладнення морального вибору в професійній діяльності. Соціальний працівник дедалі частіше стикається із ситуаціями, у яких неможливо застосувати універсальне рішення.

Традиційні етичні дилеми, пов'язані з конфіденційністю, професійною дистанцією, автономією клієнта чи розподілом ресурсів, набувають нових форм і змісту. Наприклад, право людини на самостійне прийняття рішень може суперечити необхідності забезпечення її безпеки, а прагнення зберегти конфіденційність – обов'язку попередити ризик насильства чи самознищення. У таких умовах етика соціальної роботи перестає бути лише набором норм і перетворюється на процес постійного морального аналізу [16].

Зміна структури соціальних проблем є важливим чинником трансформації професійної етики. Якщо у попередні десятиліття основна увага приділялася питанням бідності, безробіття чи сімейного неблагополуччя, то нині до них додаються нові виклики: цифрова залежність, інформаційна ізоляція, кібербулінг, масові психологічні розлади, наслідки пандемій, соціальна тривожність, криза довіри до інституцій. Це означає, що соціальний працівник має враховувати ширший спектр ризиків, які можуть впливати на добробут клієнта. Етичні стандарти у таких умовах повинні забезпечувати не лише формальне дотримання норм, а й здатність фахівця діяти гуманно в нових, раніше малодосліджених ситуаціях [15].

Особливе значення у сучасному суспільстві набуває принцип поваги до гідності людини. У періоди нестабільності, економічних труднощів або соціальної напруги зростає ризик стигматизації вразливих категорій населення: безробітних, осіб з інвалідністю, внутрішньо переміщених осіб, людей похилого віку, представників національних меншин, осіб із психічними розладами. Соціальний працівник повинен протидіяти дискримінаційним

практикам, забезпечувати рівне ставлення до клієнтів та підтримувати їх право на самоповагу [37].

Зростання соціальної нерівності також істотно впливає на етичні стандарти соціальної роботи. У багатьох країнах спостерігається розрив між різними групами населення за рівнем доходів, доступом до освіти, медичних послуг, житла та соціального захисту. Соціальний працівник не може обмежуватися лише індивідуальною допомогою окремому клієнту. Його професійна роль дедалі більше включає захист соціальної справедливості, адвокацію прав людини та участь у суспільних змінах. Це вимагає поєднання етичного принципу турботи з принципом активної громадянської відповідальності [25].

Суттєвий вплив на розвиток етичних стандартів має глобалізація. Сучасний світ характеризується високою мобільністю населення, міжкультурними контактами та активними міграційними процесами. Соціальні працівники дедалі частіше працюють із клієнтами різного етнічного, мовного, релігійного та культурного походження. У зв’язку з цим особливого значення набуває принцип культурної чутливості.

Фахівець повинен уникати упереджень, поважати культурні особливості клієнта та враховувати їх у процесі надання допомоги. Неврахування культурного контексту може призвести до непорозумінь, втрати довіри та неефективності втручання [35].

Міжкультурна компетентність у сучасній соціальній роботі виступає не лише професійною навичкою, а й етичним обов’язком. Соціальний працівник повинен усвідомлювати власні стереотипи, бути готовим до діалогу та адаптувати методи роботи до особливостей різних соціальних груп. Це особливо актуально в умовах зростання кількості біженців, мігрантів та внутрішньо переміщених осіб, котрі потребують не лише матеріальної підтримки, а й визнання їхньої людської гідності, культурної ідентичності та права на інтеграцію [30].

Однією з наймасштабніших суспільних трансформацій останніх років стала цифровізація. Вона суттєво змінила механізми функціонування соціальної сфери та характер професійної взаємодії. Електронні реєстри, цифрові бази даних, онлайн-консультування, дистанційний супровід клієнтів, використання мобільних застосунків і платформ для отримання соціальних послуг стали невід'ємною частиною сучасної практики.

Найперше це стосується конфіденційності персональних даних. Соціальна робота передбачає використання великого обсягу чутливої інформації: відомостей про стан здоров'я, сімейні конфлікти, насильство, матеріальне становище, психологічні проблеми. Зберігання таких даних у цифрових системах підвищує ризик несанкціонованого доступу, витоку інформації або використання її всупереч інтересам клієнта. Сучасний соціальний працівник повинен не лише дотримуватися традиційного принципу конфіденційності, а й володіти базовими знаннями з цифрової безпеки.

Межі професійної взаємодії у віртуальному просторі є важливим питанням. Онлайн-консультування дає можливість допомагати клієнтам незалежно від місця проживання, фізичних можливостей чи безпекових обмежень. Проте дистанційний формат ускладнює встановлення емоційного контакту, знижує якість невербальної комунікації та створює ризик змішування професійних і особистих меж. Соціальний працівник має чітко визначати правила онлайн-взаємодії, забезпечувати безпечні канали зв'язку та підтримувати професійний характер комунікації [9].

У деяких країнах цифрові інструменти застосовуються для оцінки потреб клієнтів, прогнозування ризиків чи визначення пріоритетності допомоги. Такі технології можуть підвищувати ефективність роботи, однак вони не здатні повноцінно врахувати людський контекст, емоційний стан особи чи складність життєвої ситуації. Алгоритми можуть відтворювати упередження, закладені у вихідних даних. Етичний обов'язок соціального

працівника полягає у критичному контролі за використанням технологій та недопущенні цифрової дискримінації [4].

Серйозним викликом для професійної етики є воєнні конфлікти та кризові ситуації. Війна змінює звичну систему соціальних відносин, породжує масові переміщення населення, втрату житла, травматичний досвід, руйнування родинних зв'язків, бідність і соціальну нестабільність. У таких умовах соціальний працівник працює з людьми, які перебувають у стані гострого стресу, переживають втрати або потребують негайної допомоги. Це суттєво підвищує моральну відповідальність фахівця [26].

У кризових умовах часто виникає проблема справедливого розподілу обмежених ресурсів. Коли потребуючих більше, ніж можливостей системи допомоги, соціальний працівник змушений визначати пріоритетність підтримки. Такі рішення можуть супроводжуватися внутрішнім моральним конфліктом, оскільки будь-який вибір означає, що хтось отримає допомогу пізніше або в меншому обсязі. У подібних ситуаціях особливого значення набувають прозорість критеріїв, неупередженість і дотримання принципу справедливості [28].

Робота з психологічною травмою клієнтів є ще одним важливим аспектом. Особи, які пережили війну, насильство, евакуацію чи втрату близьких, потребують делікатного підходу. Соціальний працівник повинен поєднувати емпатію з професійною стриманістю, поважати межі клієнта та не допустити повторної травматизації під час збору інформації чи оформлення документів. Це вимагає високого рівня етичної культури та спеціальної підготовки [39].

Суспільні трансформації впливають і на самих фахівців соціальної сфери. Постійний контакт із кризами, людськими стражданнями, насильством, бідністю та втратами створює ризик професійного вигорання. Емоційне виснаження може знижувати здатність до співпереживання, погіршувати якість рішень та формувати байдужість до проблем клієнтів. Сучасні етичні

стандарти охоплюють не лише ставлення до клієнта, а й відповідальність спеціаліста за власний професійний стан.

Професійне самозбереження зумовлює дотримання балансу між роботою та особистим життям, використання супервізії, участь у професійній підтримці, підвищення кваліфікації та розвиток навичок саморегуляції. Турбота про психологічне благополуччя працівника не суперечить гуманістичним цінностям професії, а навпаки є необхідною умовою якісної допомоги іншим [2].

Сучасні суспільні зміни посилюють значення правозахисної функції соціальної роботи. Соціальний працівник дедалі частіше виступає посередником між людиною та державними інституціями, допомагає відновлювати документи, захищати право на житло, освіту, медичну допомогу, соціальні виплати.

У багатьох випадках клієнт не має достатніх ресурсів, знань чи психологічних сил для самостійного відстоювання власних прав. До професійної етики сьогодні входить не тільки принцип допомоги, а й принцип активного захисту інтересів вразливих осіб [19].

Зміни в суспільстві вимагають постійного оновлення професійних кодексів етики. Норми, сформульовані десятиліття тому, не завжди охоплюють сучасні питання цифрової безпеки, міжкультурної взаємодії, кризового втручання чи нових форм дискримінації. Професійні спільноти багатьох країн переглядають етичні стандарти, доповнюють їх сучасними положеннями та розробляють рекомендації для роботи в нових умовах [20].

Для України проблема оновлення етичних стандартів має особливе значення у зв’язку з масштабними суспільними змінами останніх років. Воєнні події, внутрішнє переміщення населення, економічні труднощі, реформування системи соціального захисту та інтеграція до європейського простору формують нові вимоги до професії соціального працівника. Від фахівця очікують не лише компетентності, а й високої моральної стійкості, гнучкості, громадянської відповідальності та здатності діяти в умовах невизначеності [8].

Зміна ролі сім'ї як базового соціального інституту є важливим напрямом впливу суспільних трансформацій на етичні стандарти соціальної роботи. У сучасному суспільстві поширюються нові моделі сімейних відносин: неповні сім'ї, сім'ї з повторними шлюбами, дистанційні сімейні форми через трудову міграцію, сім'ї, що пережили вимушене переміщення або тривалу розлуку. Такі зміни зумовлюють появу нових соціальних потреб і конфліктів, а соціальний працівник повинен діяти без упереджень, поважаючи різноманіття сімейних форм та забезпечуючи захист інтересів дітей і вразливих членів родини.

Етичні стандарти вимагають від фахівця не оцінювати спосіб життя клієнтів крізь призму особистих переконань, а виходити з принципів добробуту, безпеки та людської гідності [24].

Суттєвий вплив на професійну етику має і демографічне старіння населення. У багатьох країнах, зокрема в Україні та державах Європи, зростає частка людей похилого віку, які потребують соціального супроводу, догляду, психологічної підтримки та захисту від ізоляції. Це посилює значення етичних принципів поваги до автономії літньої людини, недопущення вікової дискримінації та збереження її права на участь у прийнятті рішень. Соціальний працівник має знаходити баланс між турботою та недопущенням надмірного патерналізму, коли допомога фактично позбавляє людину самостійності [33].

Окремим викликом сучасності є зростання уваги до питань психічного здоров'я населення. Поширення тривожних розладів, депресивних станів, наслідків стресу, посттравматичних переживань змінює зміст соціальної роботи та потребує більш делікатних етичних підходів.

Соціальний працівник часто взаємодіє з клієнтами, які переживають емоційну нестабільність або кризу, тому особливого значення набувають принципи поваги, ненасильницької комунікації, уникнення стигматизації та міжвідомчої співпраці з психологами й медичними фахівцями. Сучасні етичні стандарти дедалі більше орієнтовані на травма-інформований підхід, за якого враховуються наслідки пережитих людиною подій [14].

Суспільні трансформації посилюють і значення екологічного виміру соціальної роботи. Наслідки змін клімату, техногенні катастрофи, погіршення умов проживання, екологічні ризики для здоров'я населення впливають на соціальне благополуччя громад. У зв'язку з цим у міжнародному професійному середовищі поширюється концепція екосоціальної роботи, яка поєднує соціальний захист із відповідальністю за довкілля.

Етичні стандарти в такому контексті розширюються, тобто вони охоплюють не лише міжособистісні відносини, а й відповідальність за сталий розвиток та безпечне середовище для майбутніх поколінь [9].

Підвищення прозорості діяльності соціальних служб та суспільний запит на підзвітність фахівців є важливою тенденцією. Громадяни очікують відкритості процедур, справедливого розподілу допомоги, зрозумілих критеріїв прийняття рішень і можливості захистити свої права у випадку порушень. Це змінює етичні стандарти професії, посилюючи значення доброчесності, документування професійних дій, уникнення конфлікту інтересів та відповідальності перед громадою. Соціальний працівник має не лише допомагати клієнту, а й діяти так, щоб його рішення були професійно обґрунтованими та суспільно довіреними [36].

Зміни у сфері комунікацій також впливають на моральні засади професії. Соціальні мережі, миттєвий обмін інформацією та публічність приватного життя створюють нові ризики для конфіденційності клієнтів і професійної репутації працівника.

Сучасний фахівець повинен усвідомлювати межі публічної комунікації, не поширювати відомостей про клієнтів навіть у непрямій формі та дотримуватися етичної поведінки в цифровому просторі. Таким чином, професійна етика сьогодні охоплює не лише офлайн-взаємодію, а й поведінку у віртуальному середовищі. Суспільні трансформації сприяють розвитку клієнтоцентричної моделі соціальної роботи. Якщо раніше клієнт нерідко розглядався як пасивний отримувач допомоги, то сучасні підходи наголошують на його активній участі у плануванні послуг, оцінюванні потреб

та визначенні цілей підтримки. Це посилює значення принципів партнерства, поваги до голосу клієнта та спільного прийняття рішень. Етичний стандарт сучасної професії полягає у визнанні людини суб'єктом власного життя, а не об'єктом опіки [35].

Зростає роль професійної освіти та безперервного навчання соціальних працівників. Швидкі зміни в суспільстві означають, що знання та навички, отримані під час базової підготовки, потребують постійного оновлення. Етична компетентність включає вміння аналізувати нові дилеми, орієнтуватися у змінах законодавства, володіти сучасними методами кризового втручання та цифровими інструментами [13].

Для України питання впливу суспільних трансформацій на етичні стандарти соціальної роботи має особливу актуальність у контексті війни, реформування соціальної сфери та європейської інтеграції. Соціальні працівники працюють із внутрішньо переміщеними особами, ветеранами, сім'ями загиблих, людьми з інвалідністю, дітьми, які пережили травматичні події. Це потребує високого рівня моральної стійкості, професійної емпатії, неупередженості та здатності діяти в умовах обмежених ресурсів. Європейський вектор розвитку стимулює впровадження стандартів прав людини, інклюзії та сучасних моделей соціальної підтримки [32].

Отже, суспільні трансформації істотно впливають на етичні стандарти соціальної роботи. Вони ускладнюють моральний вибір, розширюють сферу професійної відповідальності, вимагають нових компетентностей і постійного оновлення нормативних орієнтирів. Незмінними залишаються базові цінності професії: повага до людської гідності, соціальна справедливість, відповідальність, чесність і гуманізм. Поєднання сталих принципів із готовністю до адаптації забезпечує ефективність соціальної роботи в сучасному світі.

РОЗДІЛ 2 ПРАКТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕТИЧНИХ ПРИНЦИПІВ У ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

2.1. Методи і організація дослідження

Емпіричне дослідження етичних принципів у діяльності соціальних працівників було організоване з метою комплексного вивчення рівня їхньої обізнаності щодо професійних етичних стандартів, а також аналізу практичних моделей поведінки у ситуаціях морального вибору та професійних етичних колізій. Дослідження мало прикладний характер і було спрямоване не лише на фіксацію наявного стану проблеми, але й на виявлення типових тенденцій у професійній поведінці фахівців соціальної сфери.

Методологічну основу дослідження становив комплекс загальнонаукових і емпіричних підходів, серед яких провідне місце посідали системний підхід, що дозволив розглядати етичну поведінку соціального працівника як цілісну систему взаємопов’язаних компонентів; особистісно-діяльнісний підхід, який забезпечив аналіз індивідуальних особливостей фахівців у процесі реалізації професійних обов’язків; а також аксіологічний підхід, що дав змогу дослідити ціннісні орієнтації як основу етичної поведінки.

Основним емпіричним методом дослідження було анкетування. Його вибір був зумовлений необхідністю отримання стандартизованих, порівнюваних та кількісно оброблюваних даних, що дозволяють оцінити як рівень теоретичної обізнаності соціальних працівників щодо етичних норм, так і особливості їх практичного застосування. Анкетування є одним із найбільш ефективних методів соціально-психологічного дослідження, оскільки дає змогу охопити значну кількість респондентів у відносно короткий проміжок часу та забезпечує можливість статистичного аналізу отриманих результатів.

З метою підвищення достовірності даних анкетування проводилося в анонімній формі. Це дозволило мінімізувати вплив соціально бажаних відповідей, знизити рівень упередженості респондентів та забезпечити більш

щирі відповіді щодо реальних практик професійної поведінки. Анонімність також сприяла підвищенню рівня довіри учасників дослідження до процедури опитування, що є важливою умовою отримання валідних емпіричних даних.

У ході дослідження було використано два типи анкет, які мали різну функціональну спрямованість і доповнювали одна одну. Перша анкета була спрямована на визначення рівня теоретичної обізнаності соціальних працівників із етичними стандартами професії. Вона містила три структуровані запитання, що стосувалися знання міжнародних і національних документів, які регламентують етичні принципи соціальної роботи, а також загального розуміння основних категорій професійної етики. Ця частина дослідження дозволила оцінити рівень теоретичної підготовки фахівців у сфері етичного регулювання професійної діяльності.

Друга анкета мала розширений характер і включала 24 запитання, спрямовані на вивчення поведінкових моделей соціальних працівників у ситуаціях етичних дилем. Вона охоплювала широкий спектр професійних ситуацій, пов’язаних із конфіденційністю, конфліктом інтересів, прийняттям рішень в умовах невизначеності, взаємодією з клієнтами у кризових станах, а також дотриманням принципів недискримінації та поваги до автономії особи. Особливу увагу в анкеті було приділено ситуаційним завданням, які дозволяли виявити реальні моделі поведінки респондентів у професійній діяльності, а не лише їх теоретичні уявлення.

Організація дослідження передбачала поетапне проведення емпіричної роботи. На першому етапі було здійснено підготовку інструментарію, що включало розробку анкет, їх експертну оцінку та уточнення формулювань запитань з метою забезпечення зрозумілості та однозначності інтерпретації. На другому етапі відбувся безпосередній збір даних, який здійснювався у формі групового та індивідуального анкетування залежно від умов роботи респондентів.

Базою дослідження виступив міський центр соціальних служб, який є типовою установою системи соціального захисту населення. Вибір саме цієї

бази був обґрунтований тим, що соціальні працівники даної установи безпосередньо взаємодіють із різними категоріями клієнтів, включаючи вразливі групи населення, що передбачає високий рівень відповідальності та часті ситуації етичного вибору.

У дослідженні взяли участь 30 соціальних працівників віком від 24 до 56 років. Усі респонденти були жіночої статі, що відображає загальну гендерну специфіку соціальної сфери, де традиційно переважають жінки. Така вибірка дозволила отримати репрезентативні дані щодо особливостей етичної поведінки у межах конкретної професійної групи.

Організаційним аспектом дослідження було забезпечення одночасного заповнення обох анкет. Такий підхід дозволив співвіднести рівень теоретичної обізнаності респондентів із їхніми поведінковими реакціями у змодельованих професійних ситуаціях. Це створило можливість для більш глибокого аналізу взаємозв’язку між знанням етичних норм і їх практичним застосуванням.

Процедура анкетування проводилася в умовах, максимально наближених до звичайної робочої обстановки, що дозволило знизити рівень стресу у респондентів і забезпечити природність їхніх відповідей. Інструктаж перед початком опитування містив пояснення мети дослідження, правил заповнення анкет та гарантії конфіденційності отриманих даних.

Особливу увагу в організації дослідження було приділено дотриманню етичних принципів наукової роботи. Усі учасники були поінформовані про добровільний характер участі у дослідженні, можливість відмови від відповіді на будь-яке запитання та гарантії анонімності. Також було забезпечено недопущення будь-якого впливу результатів дослідження на службове становище респондентів.

Після завершення збору даних було здійснено їх первинну обробку, яка включала перевірку анкет на повноту заповнення, кодування відповідей та підготовку до подальшого статистичного аналізу. Отримані дані були систематизовані відповідно до визначених дослідницьких критеріїв, що дозволило провести їх узагальнення та інтерпретацію. Результати дослідження

були використані для формування рекомендацій щодо підвищення рівня дотримання етичних принципів у професійній діяльності соціальних працівників. Це підкреслює практичну спрямованість проведеного емпіричного дослідження та його значення для вдосконалення соціальної роботи як професійної сфери.

Отже, використання анкетування як основного методу збору емпіричних даних, поєднання різних типів анкет, чітка організація дослідження та дотримання етичних норм на всіх етапах його проведення забезпечили отримання достовірної та змістовної інформації щодо особливостей дотримання етичних принципів у діяльності соціальних працівників. Отримані результати можуть бути використані як для подальших наукових досліджень, так і для практичного вдосконалення професійної підготовки соціальних працівників.

2.2 Аналіз результатів дослідження

Аналіз результатів емпіричного дослідження дозволив здійснити комплексну оцінку рівня обізнаності соціальних працівників із професійними етичними стандартами, а також виявити особливості їхньої поведінки у ситуаціях етичних колізій, що виникають у процесі практичної діяльності. Отримані дані дають змогу не лише охарактеризувати загальний стан етичної компетентності фахівців соціальної сфери, але й визначити ключові проблемні зони, які потребують подальшого вдосконалення у системі професійної підготовки та підвищення кваліфікації.

Перший блок дослідження був спрямований на визначення рівня теоретичної обізнаності респондентів щодо етичних стандартів соціальної роботи. У межах цього етапу аналізувалися знання соціальних працівників про основні національні та міжнародні документи, які регламентують професійну етичну поведінку, а також загальне розуміння ключових категорій професійної етики. Отримані результати свідчать про те, що рівень обізнаності

респондентів є неоднорідним і загалом недостатнім для повноцінного дотримання професійних етичних стандартів у практичній діяльності.

Хоча значна частина опитаних декларувала високий рівень знань у сфері професійної етики, результати контрольних запитань виявили певну невідповідність між суб'єктивною оцінкою та реальним рівнем обізнаності. Зокрема, було встановлено, що 47% респондентів схильні до надання соціально бажаних відповідей, що свідчить про наявність певного рівня нещирості або прагнення відповідати очікуванням дослідника чи професійного середовища. Це явище може бути інтерпретоване як прояв професійного конформізму, який ускладнює об'єктивну оцінку реального стану етичної підготовки соціальних працівників.

Результати показали, що близько 60% соціальних працівників мають низький рівень обізнаності принаймні з одним із ключових етичних документів, що регламентують професійну діяльність. Лише незначна частина респондентів, а саме 13%, відкрито визнає недостатній рівень знань у цій сфері, що може свідчити про певні труднощі у самооцінці професійної компетентності. Така ситуація вказує на необхідність посилення уваги до теоретичної підготовки фахівців у галузі професійної етики, а також до формування навичок критичного самоаналізу.

Другий блок емпіричного дослідження був спрямований на вивчення частоти виникнення етичних дилем у професійній діяльності соціальних працівників та аналіз їхньої поведінки у таких ситуаціях. Етичні дилеми розглядалися як ситуації, у яких фахівець змушений обирати між кількома альтернативами, кожна з яких має певні моральні наслідки та не є однозначно правильною з точки зору професійних стандартів.

Результати аналізу свідчать про те, що етичні дилеми є регулярним явищем у діяльності соціальних працівників і виникають у різних сферах професійної практики. Найчастіше вони пов'язані з необхідністю балансування між інтересами клієнта та вимогами організації, дотриманням

конфіденційності, а також необхідністю прийняття рішень в умовах обмежених ресурсів або нормативної невизначеності.

Таблиця 1

Частота виникнення етичних дилем у соціальних працівників

№	Етична дилема	Дуже часто	Достатньо часто	Іноді	Рідко	Ніколи
1	Маніпуляція проти відкритості	40%	23%	20%	14%	3%
2	Патерналізм проти права на вибір	33%	26%	27%	10%	4%
3	Правда проти «рятівного обману»	10%	20%	40%	23%	7%
4	Конфіденційність проти вимушеного розголошення	46%	14%	10%	23%	7%
5	Донесення проти замовчування	47%	23%	6%	16%	8%
6	Законність проти допомоги нужденному	40%	14%	27%	10%	9%
7	Ціннісний конфлікт проти професійного обов’язку	47%	20%	20%	13%	0

Окрему увагу в дослідженні було приділено аналізу готовності соціальних працівників до порушення етичних норм у професійній діяльності. Отримані результати свідчать про наявність певних стійких моделей поведінки, які можна розглядати як потенційно ризиковані з точки зору дотримання професійної етики.

Так, найбільш поширеним видом етичних відхилень є замовчування недоліків у роботі колег. 46% респондентів зазначили, що часто вдаються до такої поведінки, тоді як 23% роблять це досить часто. Подібні результати

можуть свідчити про значний вплив групових норм і неформальних правил професійного середовища, у якому лояльність до колег іноді переважає над вимогами професійної доброчесності. Така ситуація створює ризики зниження якості соціальних послуг та ускладнює механізми внутрішнього професійного контролю.

Досить високий рівень поширеності має також порушення законодавчих або нормативних вимог заради інтересів клієнта. 47% опитаних зізналися, що часто допускають такі дії, а ще 15% – досить часто. Це свідчить про наявність конфлікту між формальними вимогами професії та гуманістичною орієнтацією соціальної роботи, коли фахівець прагне надати допомогу клієнту навіть шляхом відступу від встановлених правил. Така поведінка може бути інтерпретована як прояв так званого «етичного прагматизму», який, з одного боку, спрямований на підтримку клієнта, але з іншого – може порушувати принципи законності та рівності.

Суттєвою проблемою також є порушення принципу конфіденційності. 37% респондентів зазначили, що часто допускають розголошення інформації у професійній діяльності, ще 12% – досить часто. Це є одним із найбільш критичних показників, оскільки конфіденційність є базовим принципом довіри між соціальним працівником і клієнтом. Порушення цього принципу може мати серйозні наслідки як для клієнтів, так і для репутації професії в цілому.

Менш поширеними, але все ж наявними є такі форми етичних відхилень, як використання маніпулятивних методів впливу на клієнта (30% – часто, 11% – досить часто) та застосування «рятівного обману», коли фахівець свідомо приховує інформацію або надає неповні дані з метою досягнення позитивного результату для клієнта. Такі практики свідчать про складність морального вибору у соціальній роботі, де межа між етичним і неетичним іноді є розмитою.

Водночас найменш вираженими є порушення, пов’язані з особистісним ставленням до клієнта. Лише 4% респондентів зазначили, що часто знижують

якість послуг через особисту неприязнь або упереджене ставлення, тоді як 44% вважають таку поведінку малоймовірною. Це може свідчити про достатньо сформований рівень професійної дистанції та усвідомлення важливості недискримінаційного підходу в роботі з клієнтами.

Узагальнення отриманих результатів дозволяє зробити висновок, що порушення етичних норм у діяльності соціальних працівників мають не випадковий, а певною мірою системний характер. Вони зумовлені комплексом взаємопов'язаних факторів, серед яких можна виокремити вплив професійного середовища, наявність адміністративного тиску з боку керівництва, недостатню чіткість нормативно-правового регулювання окремих ситуацій, а також недостатній рівень сформованості практичних навичок розв'язання етичних дилем.

Недостатній рівень теоретичної та практичної підготовки соціальних працівників у сфері професійної етики є важливим чинником. Формальне знання етичних кодексів не завжди супроводжується вмінням застосовувати їх у реальних, складних і часто невизначених професійних ситуаціях. Це свідчить про необхідність переорієнтації системи підготовки фахівців із суто теоретичного засвоєння норм на розвиток практичних компетентностей.

Таблиця 2.2

Готовність соціальних працівників до порушення етичних норм

№	Етична дилема	Часто	Досить часто	Іноді	Рідко	Ніколи
1	Маніпуляція проти відкритості	30%	13,3%	10%	43,3%	3,3%
2	Патерналізм проти права на вибір	25%	15%	20%	21%	19%
3	Правда проти «рятівного обману»	30%	10%	32%	10%	18%
4	Конфіденційність проти вимушеного розголошення	36%	14%	13%	20%	17%

5	Донесення проти замовчування	46%	23%	7%	17%	7%
6	Законність проти допомоги нужденному	47%	13%	10%	16%	14%
7	Ціннісний конфлікт проти професійного обов’язку	3%	44%	16%	20%	17%

Отримані результати свідчать про те, що порушення етичних норм у діяльності соціальних працівників мають системний характер. Основними чинниками таких порушень виступають тиск керівництва, вплив професійного середовища та недосконаліть нормативно-правової бази. Водночас значну роль відіграє недостатній рівень обізнаності фахівців з етичними стандартами та відсутність сформованих навичок розв’язання етичних дилем.

Отже, результати емпіричного дослідження підтверджують необхідність системного підходу до підвищення рівня етичної компетентності соціальних працівників. Це включає впровадження практико-орієнтованих навчальних програм, регулярний аналіз професійних кейсів, розвиток навичок етичного аналізу складних ситуацій, а також удосконалення механізмів професійного контролю та супервізії.

У цілому отримані дані свідчать про те, що етична складова соціальної роботи потребує подальшого розвитку як на рівні професійної освіти, так і на рівні організаційної практики, оскільки саме вона визначає якість соціальної допомоги та рівень довіри суспільства до соціальних працівників.

2.3. Рекомендації щодо покращення дотримання етичних принципів

За результатами емпіричного дослідження було встановлено наявність низки системних проблем у сфері дотримання етичних принципів соціальними працівниками. Серед основних труднощів визначено недостатній рівень

теоретичної та практичної обізнаності з професійними етичними стандартами, часту появу етичних дилем у щоденній професійній діяльності, а також випадки відхилення від етичних норм під впливом організаційних, психологічних і соціальних чинників. Отримані результати свідчать про необхідність розробки комплексної системи заходів, спрямованих на підвищення рівня етичної компетентності фахівців соціальної сфери та зміцнення професійної культури в цілому.

Першочерговим напрямом удосконалення є посилення теоретичної та практичної підготовки соціальних працівників у сфері професійної етики. Сучасні умови соціальної роботи вимагають від фахівців не лише знання нормативно-правових документів, але й глибокого розуміння етичних принципів, здатності їх інтерпретувати та застосовувати у складних, часто невизначених професійних ситуаціях. У зв’язку з цим доцільним є систематичне включення до програм підвищення кваліфікації спеціалізованих курсів, тренінгів та семінарів, присвячених аналізу професійної етики соціальної роботи.

Такі навчальні програми мають охоплювати як міжнародні етичні стандарти соціальної роботи, розроблені професійними асоціаціями, так і національні нормативні документи, що регламентують діяльність соціальних працівників в Україні. Особливий акцент слід робити на інтеграції теоретичних знань із практичною діяльністю, оскільки саме розрив між теорією та практикою часто стає причиною етичних помилок у роботі фахівців. Основних напрямів підвищення етичної компетентності соціальних працівників подано у дод. В.

Важливим напрямом підвищення етичної компетентності є впровадження інтерактивних методів навчання, зокрема кейс-методу. Використання реальних або змодельованих професійних ситуацій дозволяє соціальним працівникам аналізувати складні етичні дилеми, оцінювати альтернативні варіанти поведінки та обґрунтовувати власні рішення. Такий підхід сприяє розвитку критичного мислення, професійної рефлексії та

здатності до етичного аналізу, що є необхідними складовими професійної компетентності.

Окрім кейс-методу, ефективним є застосування рольових ігор, групових дискусій, тренінгів із моделювання професійних ситуацій, а також методів супервізійного навчання. Подібні форми роботи дозволяють не тільки засвоювати етичні норми, але й відпрацьовувати навички їх застосування в умовах емоційного навантаження та професійної невизначеності.

Окрему увагу слід приділити формуванню культури відкритого професійного обговорення етичних проблем у соціальних службах. Однією з причин порушення етичних норм є відсутність безпечного простору для обговорення складних професійних ситуацій. У багатьох випадках соціальні працівники уникають відкритого аналізу етичних дилем через страх осуду або адміністративного тиску. У зв’язку з цим необхідним є впровадження регулярних супервізійних сесій, професійних консультаційних груп та внутрішніх обговорень складних випадків. Супервізія повинна розглядатися не як контрольний механізм, а як форма професійної підтримки, спрямована на розвиток етичної компетентності, запобігання професійному вигоранню та підвищення якості соціальних послуг.

Удосконалення нормативно-правового регулювання етичної діяльності соціальних працівників є не менш важливим напрямом. Сучасний Етичний кодекс соціальних працівників України потребує оновлення з урахуванням нових соціальних викликів, зокрема цифровізації соціальної роботи, зростання ролі дистанційних форм взаємодії з клієнтами, а також ускладнення соціально-політичної ситуації в країні.

Оновлений кодекс має містити більш чіткі та конкретизовані положення щодо поведінки соціальних працівників у ситуаціях етичних колізій. Необхідно передбачити алгоритми прийняття рішень у випадках конфлікту між законодавчими вимогами та інтересами клієнта, між принципом конфіденційності та необхідністю запобігання шкоді, а також у ситуаціях розподілу обмежених ресурсів.

Окремим напрямом удосконалення є розвиток системи професійної підтримки соціальних працівників. Інститут супервізії відіграє важливу роль у цьому процесі та в міжнародній практиці розглядається як обов'язковий елемент забезпечення якості соціальної роботи. Супервізія дозволяє фахівцям аналізувати складні професійні ситуації, отримувати зворотний зв'язок, знижувати рівень емоційного навантаження та запобігати професійному вигоранню. Запровадження системи регулярної супервізії в українських соціальних службах сприятиме не лише підвищенню якості соціальних послуг, але й формуванню більш відповідального ставлення до етичних стандартів. Супервізія має бути доступною, систематичною та інтегрованою у структуру професійної діяльності соціальних працівників.

Підвищення рівня організаційної культури соціальних служб є також необхідним. Організаційна культура значною мірою визначає поведінку працівників, їх ставлення до етичних норм та готовність їх дотримуватися. Установи соціальної сфери повинні формувати середовище, у якому дотримання етичних принципів є не формальною вимогою, а реальною цінністю професійної діяльності.

Впровадження внутрішніх етичних стандартів організацій, розроблення механізмів реагування на етичні порушення, створення умов для відкритого обговорення проблемних ситуацій та заохочення етичної поведінки працівників є необхідним. Керівництво соціальних установ повинно демонструвати особистий приклад дотримання етичних принципів, оскільки управлінська поведінка значною мірою формує професійні норми в колективі.

Формування навичок етичної рефлексії у соціальних працівників є окремим аспектом. Етична рефлексія передбачає здатність фахівця аналізувати власні дії, усвідомлювати їх наслідки, оцінювати відповідність професійним стандартам та коригувати поведінку у разі необхідності. Розвиток цієї навички є ключовим чинником запобігання етичним помилкам у професійній діяльності.

Для розвитку етичної рефлексії доцільно використовувати методи самоспостереження, ведення професійних щоденників, аналіз складних випадків після їх завершення, а також участь у групових рефлексивних сесіях. Такі практики сприяють формуванню усвідомленого ставлення до професійної діяльності та підвищують рівень відповідальності соціальних працівників. Удосконалення системи професійного відбору та оцінювання соціальних працівників є також важливим напрямом. При прийомі на роботу доцільно враховувати не лише професійну підготовку кандидата, але й рівень його етичної зрілості, здатність до емпатії, толерантність та готовність дотримуватися професійних стандартів. Це дозволить зменшити ризики етичних порушень на початковому етапі професійної діяльності.

У довгостроковій перспективі важливим є формування цілісної системи етичної освіти у сфері соціальної роботи, яка охоплюватиме всі етапи професійного становлення фахівця: від навчання у закладах вищої освіти до системи безперервного професійного розвитку. Така система повинна забезпечувати неперервність формування етичної компетентності та її адаптацію до змін у соціальному середовищі.

Впровадження системи наставництва для молодих спеціалістів соціальної сфери є важливим напрямом удосконалення дотримання етичних принципів. Практика показує, що найбільша кількість труднощів у застосуванні професійних етичних норм виникає саме на початковому етапі професійної діяльності, коли працівник ще не має достатнього досвіду вирішення складних випадків. Закріплення за новопризначеним фахівцем досвідченого наставника сприятиме швидшій адаптації до професійного середовища, формуванню правильних моделей поведінки та засвоєнню стандартів етичної взаємодії з клієнтами. Наставництво також дозволяє зменшити рівень професійної тривожності та запобігти помилкам, що можуть виникати через невпевненість або нестачу практичного досвіду.

Перспективним заходом є створення у соціальних установах етичних комісій або консультативних груп з питань професійної етики. Такі структури

можуть виконувати функції розгляду складних моральних ситуацій, надання рекомендацій працівникам, аналізу типових порушень та профілактики конфліктів.

Наявність внутрішнього дорадчого органу сприятиме більш системному підходу до вирішення етичних проблем та зменшить ризик суб'єктивних рішень у спірних випадках. Крім того, діяльність етичних комісій може забезпечити підвищення відповідальності працівників і зміцнення професійної дисципліни.

Також необхідним є запровадження регулярного моніторингу рівня дотримання етичних принципів у діяльності соціальних служб. Такий моніторинг може здійснюватися шляхом анкетування працівників і клієнтів, аналізу звернень громадян, оцінювання внутрішнього психологічного клімату колективу та вивчення типових проблемних ситуацій. Отримані результати дадуть можливість своєчасно виявляти слабкі місця в організації роботи, коригувати внутрішні процедури та вдосконалювати систему професійної підтримки персоналу. Моніторинг повинен мати не каральний, а аналітичний і профілактичний характер.

Суттєву роль у покращенні етичної поведінки відіграє розвиток механізмів зворотного зв'язку з отримувачами соціальних послуг. Клієнти соціальних служб повинні мати доступні та зрозумілі канали для висловлення подяки, пропозицій, скарг або повідомлень про можливі порушення професійної етики. Це можуть бути анонімні анкети, електронні звернення, гарячі лінії або скриньки довіри. Подібні інструменти сприятимуть підвищенню відкритості установи, своєчасному реагуванню на проблеми та формуванню клієнтоорієнтованої культури роботи.

В умовах цифровізації соціальної сфери необхідним є розроблення окремих рекомендацій щодо етичної поведінки в онлайн-середовищі. Соціальні працівники дедалі частіше використовують електронну пошту, месенджери, відеозв'язок, електронні бази даних та дистанційні сервіси. Потрібно навчати працівників правилам цифрової конфіденційності, захисту

персональних даних, безпечного використання службових акаунтів та дотримання професійних меж у мережевій комунікації. Оновлені стандарти повинні враховувати ризики несанкціонованого поширення інформації та кіберзагроз.

Особливої уваги потребує профілактика професійного вигорання як чинника етичних порушень. Хронічна перевтома, емоційне виснаження, високе навантаження та постійний контакт із кризовими ситуаціями можуть призводити до байдужості, формального ставлення до клієнтів, дратівливості або втрати емпатії.

Для запобігання таким явищам доцільно впроваджувати програми психологічної підтримки персоналу, тренінги зі стресостійкості, групи взаємодопомоги, гнучкі графіки роботи та раціональний розподіл навантаження. Турбота про психологічний стан працівника безпосередньо впливає на якість його етичної поведінки.

Підвищення престижу професії соціального працівника в суспільстві. Недостатнє суспільне визнання, низька оплата праці та занижений статус професії можуть негативно впливати на мотивацію працівників і знижувати рівень професійної відповідальності. Необхідно проводити інформаційні кампанії про значення соціальної роботи, популяризувати позитивний досвід фахівців, підтримувати професійні конкурси та програми відзначення кращих працівників.

Посилення співпраці закладів вищої освіти з практичними установами соціальної сфери. Освітні програми мають бути максимально наближені до реальних викликів професії, а студенти повинні отримувати досвід аналізу етичних дилем ще під час навчання. Потрібно розширювати бази практики, залучати практиків до викладання, організовувати спільні тренінги та професійні майстер-класи. Така взаємодія сприятиме формуванню етичної готовності майбутніх фахівців до реальних умов роботи.

Міжнародний досвід є важливим ресурсом розвитку професійної етики. У багатьох країнах успішно функціонують моделі професійної супервізії,

системи сертифікації етичної компетентності, стандарти захисту прав клієнтів та програми безперервної освіти.

Адаптація кращих міжнародних практик до українських умов може сприяти модернізації системи соціальної роботи та підвищенню якості професійної діяльності. Особливо цінним є досвід країн Європейського Союзу щодо поєднання правозахисного підходу та високих стандартів етичної відповідальності.

Отже, покращення дотримання етичних принципів у діяльності соціальних працівників потребує багаторівневого та системного підходу. Він має поєднувати вдосконалення професійної освіти, розвиток супервізії, наставництва й організаційної культури, оновлення нормативної бази, підтримку психологічного благополуччя працівників, використання сучасних цифрових стандартів та залучення міжнародного досвіду. Комплексна реалізація зазначених рекомендацій сприятиме підвищенню рівня етичної компетентності фахівців, зміцненню довіри громадян до соціальних служб та забезпеченню якісної допомоги населенню.

ВИСНОВКИ

Випускна кваліфікаційна робота привчена дослідженню **етичних принципів соціальної роботи в умовах суспільних трансформацій**. Проведений аналіз дозволив сформулювати наступні висновки:

1. У ході виконання першого завдання було розкрито поняття та значення етики у соціальній роботі. Етика соціальної роботи являє собою систему моральних норм, цінностей і професійних стандартів, які регулюють взаємодію соціального працівника з клієнтами, колегами, установами та суспільством загалом. Її головне призначення полягає у забезпеченні поваги до людської гідності, захисті прав людини, запобіганні дискримінації, недопущенні шкоди та формуванні довірчих відносин у процесі надання допомоги.

Етична складова є не другорядним, а базовим елементом професійної діяльності соціального працівника, оскільки більшість професійних рішень мають моральний зміст і пов’язані з відповідальністю за долю людини.

2. Охарактеризовано основні етичні принципи професії соціального працівника. До ключових принципів належать: повага до гідності особистості, соціальна справедливість, конфіденційність, добровільність, партнерство, недискримінація, професійна компетентність, відповідальність, доброчесність та повага до права клієнта на самовизначення.

Ці принципи утворюють цілісну систему моральних орієнтирів, яка забезпечує професійну стійкість фахівця та допомагає ухвалювати рішення у складних ситуаціях. Складовою етичної поведінки є особистісні якості соціального працівника, такі як емпатія, чесність, толерантність, емоційна стійкість, здатність до рефлексії та комунікативна компетентність.

3. У процесі виконання третього завдання досліджено вплив суспільних трансформацій на етичні стандарти соціальної роботи. Сучасні соціальні зміни значно ускладнюють професійну діяльність соціального працівника та створюють нові етичні виклики. Серед яких є необхідність роботи з

внутрішньо переміщеними особами, постраждалими від війни, людьми у кризових станах, клієнтами різного культурного походження, а також використання цифрових технологій у наданні соціальних послуг. В умовах цифровізації особливої ваги набувають питання захисту персональних даних, безпечної онлайн-комунікації та дотримання конфіденційності. У кризових умовах зростає значення справедливого розподілу ресурсів, оперативного прийняття рішень та збереження балансу між правами клієнта і суспільною безпекою. Етичні стандарти соціальної роботи мають постійно оновлюватися відповідно до змін суспільства.

4. Здійснено емпіричне дослідження особливостей дотримання етичних принципів соціальними працівниками. Для збору даних було використано метод анкетування, у якому взяли участь 30 соціальних працівників. Аналіз результатів показав, що рівень теоретичної обізнаності респондентів щодо професійної етики є неоднорідним і в частини опитаних недостатнім. Значна кількість фахівців стикається з етичними дилемами у щоденній роботі, зокрема щодо конфіденційності, співвідношення законності та інтересів клієнта, повідомлення про порушення колег, вибору між відкритістю і маніпулятивним впливом. Наявність випадків соціально бажаних відповідей, що свідчить про потребу розвитку професійної рефлексії та культури чесного самооцінювання.

Отримані результати підтвердили, що етична компетентність потребує системного вдосконалення як на рівні освіти, так і на рівні практичної діяльності.

5. Розроблено рекомендації щодо покращення дотримання етичних принципів у професійній діяльності соціальних працівників. Обґрунтовано доцільність упровадження регулярного підвищення кваліфікації з питань професійної етики, організації тренінгів з розв’язання етичних дилем, аналізу практичних кейсів, розвитку супервізії та наставництва.

Важливим напрямом визначено удосконалення внутрішніх етичних кодексів установ, створення механізмів професійного консультування у

складних ситуаціях, посилення відповідальності за порушення конфіденційності та формування сприятливого морально-психологічного клімату в колективах. Окрему увагу слід приділяти профілактиці професійного вигорання працівників, так як психологічне виснаження негативно впливає на якість рішень і ставлення до клієнтів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балдинюк О., Роєнко С. Соціальна відповідальність фахівців соціальної сфери крізь призму деонтології. *Ввічливість. Humanitas*. 2023. № 1. С. 13–20

2. Бєлкіна-Ковальчук О. Особливості підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання комплексної соціальної послуги з формування життєстійкості. *Ввічливість. Humanitas*, 2025, № 6, С. 3–10.

3. Бобро А. А. Зміст та структура професійної етики в соціальній роботі. *Молодий вчений*, 2018, № 4 (56). С. 472-475

4. Бочелюк В. Й., Черепєхіна О. А., Спицька Л. В. Етика психологічної роботи: навчальний посібник. Запоріжжя: Просвіта, 2016, 352 с.

5. Варнава У. В. Теорія соціальної роботи в сучасному українському контексті соціальної роботи та в перспективі переосмислення. *Психологія та соціальна робота,* 2024, № 2, С. 7–16

6. Василюк Т., Размолодчикова І. Трансформація соціальних сервісів у період воєнного стану: інноваційні підходи в роботі соціальних працівників. *Молодь і ринок*, 2026, № 3 (247) С. 60-65

7. Гнатчук О., Шестакова К., Яремчук С. Використання принципів гуманізму в соціальній роботі. *Social Work and Education*, 2022, Vol. 9, № 2, P. 188–196.

8. Дарбінян А. О. Деонтологічні аспекти соціальної роботи з людьми похилого віку: кваліфікаційна робота бакалавра, спеціальність 231 «Соціальна робота». ЧНУ ім. Петра Могили, Миколаїв, 2024, 92 с.

9. Емпіричне дослідження дотримання правил професійної етики фахівцями з соціальної роботи. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія*. 2021, Вип. 67, С. 112–117.

10. Етика та естетика: навчально-методичний посібник (у схемах і таблицях) / за наук. ред. проф. В. С. Бліхара. Львів: ПП «Арал», 2018. 204 с

11. Жуков В., Лях Т., Петрович В., Пруденко Г. Морально-етичні засади соціальної роботи у територіальній громаді. *Ввічливість. Humanitas*, 2023, № 2, С. 32–37

12. Зозуляк-Случик Р. В. Етика соціальної роботи: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Івано-Франківськ: НАІР, 2019, 190 с.

13. Козира П. В. Етичні принципи роботи психолога з клієнтами, залежними від алкоголю. *Наукові інновації та передові технології*, 2025, № 6, С. 1970–1981.

14. Кулініченко В. Л., Боярський А. М. Етичний кодекс у просторі кодексної культури соціальної роботи. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право: збірник наукових праць*, 2009, № 4, С. 95–98.

15. Кумеда Т. А., Петрова Г. М. Основи професійної етики психолога: методичні рекомендації. Київ: Національна академія внутрішніх справ, 2025, 60 с.

16. Лаврецький Р, Лоза А. Етичні дилеми в соціальній роботі. Молодий вчений. *Соціологічні науки*. 2017. № 12 (52). С. 81–86

17. Лук'янова Н. Соціальна робота в Україні: концептуальні засади і трансформація в сучасних умовах. *Соціальна політика і політичний менеджмент*, 2009, № 5. С. 150-156

18. Лукас Д. Етичні принципи та цінності соціальної роботи. *Соціальна робота в Україні: перші кроки*. Київ: КМ «Academia», 2000. С. 29-45.

19. Любарець В., Гриньків А., Панюшкін Є. Соціальна резильєнтність як стратегічний принцип трансформації системи соціальних послуг в Україні. *Ввічливість. Humanitas*, 2025, № 4, С. 183–193.

20. Мацкевіч Ю. Соціальна робота з людьми похилого віку в умовах глобального старіння. *Ввічливість. Humanitas*, 2024, № 3, С. 84–92.

21. Мельник Л. Соціальна робота: сучасні теоретичні аспекти. *Ввічливість. Humanitas*, 2024, № 4, С. 56–67.

22. Нейматова С. Ф. Розвиток етичних засад соціальної роботи в умовах цифрової трансформації: кваліфікаційна робота магістра, спеціальність 232 «Соціальне забезпечення». Університет митної справи та фінансів, Дніпро, 2025, 85 с.

23. Олійник К. С. Професійна етика та спілкування в соціальній роботі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*, 2014, Вип. 33, С. 126–128.

24. Палагнюк О. В. Соціально-психологічні аспекти соціальної солідарності в умовах суспільних трансформацій: спроба концептуалізації. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Психологічні науки*, 2022. №1 С. 67-76

25. Петришин Л., Кульчицький Т. Засади соціальної відповідальності як складник професійної компетентності фахівців соціальної сфери. *Ввічливість. Humanit*as, 2023, № 1, С. 86–91.

26. Петрук В. В. Деякі аспекти професійної етики соціального працівника. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*, 2018, Вип. 52, С. 379–383.

27. Роєнко С. Формування професійно-етичної культури майбутніх соціальних працівників. *Ввічливість. Humanitas*, 2024, № 5, С. 69–75.

28. Рудакевич М. І. Професійна етика державних службовців: теорія і практика формування в умовах демократизації державного управління: монографія. Тернопіль: Астон, 2007, 400 с.

29. Семигіна Т. В. Етичний кодекс спеціалістів із соціальної роботи України. *Соціальна політика і соціальна робота*, 2003, № 1, С. 16–22.

30. Семигіна Т. Етичні стандарти та кодекси у соціальній роботі: міжнародний і національний контекст. *Social Work and Education*, 2025, Т. 12, № 3, С. 522–539.

31. Семигіна Т. Нові глобальні етичні принципи соціальної роботи. *Етика соціальної роботи*, 2019, № 1, С. 70–76

32. Сопова Д. О. Етичні принципи діяльності соціального педагога. *The Modern Higher Education Review*, 2022, № 7, С. 76–83

33. Сорокіна Н. Г., Сорокіна Л. М. Етичні аспекти професійної діяльності соціального працівника: виклики сьогодення. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*, 2025, Вип. 1 (56), С. 223–227

34. Соціальна робота: реалії та виклики часу: навчально-методичний посібник. Слов'янськ: Вид-во Б. І. Маторіна, 2021, 229 с.

35. Стеца Н. Етичні засади професійної діяльності соціального працівника. *Молодь і ринок*, 2024, № 11 (231), С. 116

36. Тарасенко Т., Сорокіна Н. Перегляд етичних принципів соціальної роботи в Україні: науковий, освітній та професійний аспекти. *Соціальна робота та соціальна освіта.* 2024. № 1(12). С. 55–65.

37. Теорія та історія соціальної роботи – 2: методичні рекомендації до виконання самостійної роботи з навчальної дисципліни: навчальний посібник для здобувачів ступеня бакалавра за освітньою програмою «Міжнародні соціальні проєкти та волонтерська діяльність» спеціальності 231 «Соціальна робота». Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2021, 18 с.

38. Фляк М. Основи етичної компетентності соціального працівника. *Молодь і ринок*. 2017. № 6. С. 26–29

39. Хлєбік С. Р. Етика соціальної роботи: навчально-методичний посібник. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2023, 221 с.

40. Чавченко К. Етика та стандарти соціальної роботи в проєктах міжнародних організацій: постановка проблеми. *Ввічливість. Humanitas*, 2025, № 2, С. 232–244.

ДОДАТКИ

Додаток А

Загальна обізнаність з етичними стандартами соціальної роботи

Інструкція:

Оберіть один варіант відповіді, який найбільше відповідає Вашому рівню обізнаності.

Шкала відповідей:

- 5 – добре обізнаний(а)
- 4 – достатньо обізнаний(а)
- 3 – частково обізнаний(а)
- 2 – недостатньо обізнаний(а)
- 1 – зовсім не обізнаний(а)

Питання:

1. Чи обізнані Ви з документом
   «Етика соціальної роботи: принципи і стандарти» (Міжнародна федерація соціальних працівників)?
2. Чи обізнані Ви з
   «Етичним кодексом фахівця із соціальної роботи України»?
3. Оцініть рівень своєї загальної обізнаності з етичними нормами та стандартами соціальної роботи.

Додаток Б

Оцінка поведінки соціальних працівників у ситуаціях етичних колізій

Шкала частоти:

- 5 – дуже часто
- 4 – часто
- 3 – іноді
- 2 – рідко
- 1 – ніколи

Питання:

1. У Вашій практиці виникають ситуації, коли для досягнення результату можна вплинути на клієнта через приховування правди або маніпуляцію.
2. Виникають ситуації, коли клієнта доводиться переконувати через тиск або конфлікт, обмежуючи його право на вибір.
3. Ви стикаєтесь із ситуаціями, коли правдива інформація може завдати клієнту психологічного болю.
4. Виникають випадки, коли є необхідність розголошення конфіденційної інформації про клієнта.
5. У Вашій роботі трапляються ситуації, коли потрібно повідомити керівництву про порушення колег.
6. Виникають випадки, коли клієнт потребує допомоги, але законодавство її не передбачає.
7. Ви стикаєтесь із ситуаціями, коли особисте ставлення до клієнта може впливати на якість надання послуг.
8. Ви допускаєте можливість використання маніпуляцій для досягнення користі клієнта.

9. Ви можете чинити тиск на клієнта, якщо вважаєте це необхідним для його блага.
10. Ви допускаєте можливість приховати правду від клієнта, щоб зменшити його страждання.
11. Ви готові розголосити конфіденційну інформацію, якщо цього вимагає ситуація.
12. Ви повідомляєте керівництву про порушення етичних норм колегами.
13. Ви можете не повідомляти про порушення колег, щоб уникнути конфліктів.
14. Ви готові допомогти клієнту навіть із порушенням формальних вимог.
15. Ви можете змінювати або спрощувати інформацію в документах для допомоги клієнту.
16. Ви намагаєтесь залишатися нейтральними навіть при особистій неприязні до клієнта.
17. Особисті цінності можуть впливати на Ваше ставлення до клієнта.
18. Ви завжди попереджаєте клієнта про межі конфіденційності.
19. Ви погоджуєтеся розкривати інформацію про клієнта під тиском керівництва.
20. Ви інформуєте клієнта у випадку розголошення його даних.
21. Ви дотримуєтесь законодавства навіть тоді, коли це шкодить клієнту.
22. Ви готові порушити правила, якщо це допоможе клієнту.
23. Ви відчуваєте внутрішній конфлікт у ситуаціях між законом і допомогою.
24. Я вважаю, що добре дотримуюся етичних норм у своїй роботі.

Додаток В

Основні напрями та заходи підвищення етичної компетентності соціальних працівників

Напрям удосконалення	Основні заходи	Очікуваний результат
Теоретична та практична підготовка	Курси, тренінги, семінари з професійної етики; вивчення міжнародних та національних стандартів	Підвищення рівня етичної обізнаності соціальних працівників
Інтерактивне навчання	Кейс-метод, рольові ігри, групові дискусії, моделювання ситуацій	Розвиток навичок прийняття етичних рішень
Супервізійна підтримка	Регулярні супервізії, консультаційні групи, аналіз складних випадків	Зниження професійного вигорання, підвищення якості рішень
Організаційна культура	Внутрішні етичні стандарти, відкриті обговорення, приклад керівництва	Формування етичного середовища в установі
Нормативне удосконалення	Оновлення Етичного кодексу, розробка алгоритмів прийняття рішень	Чітке регулювання етичної поведінки
Етична рефлексія	Щоденники, самоаналіз, групова рефлексія	Усвідомлення власної професійної поведінки
Професійний відбір	Оцінка етичної зрілості при працевлаштуванні	Зменшення ризику етичних порушень
Безперервна освіта	Система постійного навчання протягом кар’єри	Стабільне підвищення етичної компетентності